

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

Ю. О. НЕСТЕРЧУК, доктор економічних наук
Н. О. БЛЕНДА, доктор філософії з економіки
І. І. ЧЕРНЕГА, доктор економічних наук
Уманський національний університет садівництва

У статті узагальнено особливості, методи та інструменти державної підтримки діяльності підприємницьких структур аграрного сектору в Україні. Проаналізовано рівень державних видатків на підтримку аграрного сектору України та виявлено, що реальні обсяги фінансування не відповідають законодавчій нормі у обсязі 1 % від ВВП. Встановлено, що основною формою державної підтримки є пільговий режим оподаткування та реалізація державних цільових програм. Запропоновано рекомендації щодо напрямів державної підтримки агровиробників в сучасних умовах.

Ключові слова: державна підтримка, аграрний сектор, підприємницькі структури, агровиробники, державні програми, інструменти.

Постановка проблеми. Ефективний розвиток аграрного сектору забезпечується за умови оптимального поєднання ринкових методів управління з державним регулюванням стратегічних виробничих, економічних, екологічних та природоохоронних проблем і, насамперед, залежить від адаптації реформованих сільськогосподарських підприємств до умов ринкового середовища, комплексного вирішення проблем розвитку галузей.

Для економічно розвинених країн державне регулювання є пріоритетом стратегії продовольчої політики, при цьому використовуються переважно економічні важелі, які створюють сприятливі умови для сталого розвитку аграрного сектору та підвищення рівня конкурентоспроможності агровиробників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми державного регулювання та державної підтримки аграрного сектору економіки досліджуються багатьма вітчизняними вченими, зокрема: В. Горьовим, Б. Данилишиним, В. Збарським, М. Маліком, О. Олійником, П. Саблуком, О. Шпикуляком та іншими, в працях яких значна увага приділяється визначенню суті державної підтримки підприємств агропромислового комплексу, оцінці її ефективності та впливу на розвиток АПК України, а також, обґрунтуванню напрямів та шляхів удосконалення механізму державної підтримки суб'єктів аграрної сфери економіки України. Проте, незважаючи на численні дослідження науковців, питання державної підтримки агровиробників

залишається актуальним, враховуючи проблеми аграрного сектору та недостатній рівень державних видатків на підтримку АПК.

Методика досліджень. Результати дослідження щодо узагальнення методів державної підтримки аграрних підприємств та визначення напрямів підтримки підприємництва в аграрному секторі України. було одержано з використанням монографічного, абстрактно-логічного методів дослідження, а також методів аналізу, синтезу та узагальнення.

Результати досліджень. На сучасному етапі розвитку аграрного сектору України важливе значення має використання ефективних інструментів державного регулювання аграрного виробництва, до яких належать фінансово-кредитна політика, податкова політика, екологічна політика, інвестування, інноваційна й цінова політика, страхування та митно-тарифна політика. Їхнє використання допомагає об'єктивніше враховувати зміни господарської кон'юнктури і не потребує значних бюджетних ресурсів.

Державна підтримка аграрного сектора в країнах із транзитивною економікою і в Україні зокрема, характеризується недосконалістю та недостатністю фінансування галузі. У цих умовах особливої уваги потребує дослідження бюджетного фінансування аграрного сектора як одного з напрямів державного регулювання [5].

На даний момент головним нормативно-правовим актом, що визначає державну підтримку агропродовольчої галузі та сільськогосподарських товаровиробників в Україні, є Закон України: «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24. 06. 2004 року [3].

Після набуття Україною незалежності в сільському господарстві почався тривалий період занепаду – обсяги виробництва до 1999 р. знизилися на 70%. Зважаючи на обмеженість бюджетних коштів на підтримку сільського господарства, для аграріїв було введено фіксований сільськогосподарський податок (з 2016 р. – єдиний податок 4-ї групи), який сплачується з одиниці земельної площі залежно від продуктивності землі, та спеціальний режим податку на додану вартість (спец ПДВ), який дозволяє не сплачувати ПДВ до бюджету, а використовувати його для закупівлі матеріальних ресурсів [9].

До 2015 р. суб'єктам господарювання, які здійснювали діяльність в аграрній сфері (зокрема, у сфері сільського, лісового господарства та рибальства), перебували на загальній системі оподаткування і відповідали встановленим критеріям, було надано право використовувати спеціальний режим оподаткування ПДВ. Його особливість полягала в тому, що сума податку, яка нараховувалася на вартість поставлених сільськогосподарських товарів/послуг власного виробництва, не сплачувалася до бюджету, а повністю залишалась у розпорядженні товаровиробника з метою відшкодування податку за придбані товари/послуги, з яких сформовано податковий кредит, а у разі наявності залишку – використовувалась на виробничі цілі [6].

Питання скасування спеціального режиму ПДВ було вимогою МВФ для надання чергового траншу і відбувалося у два етапи: до 2016 р. в розпорядженні сільськогосподарського товаровиробника залишалася частка

суми ПДВ, розмір якої залежав від галузі виробництва, у 2017 – спецрежим відмінено. У подальші результати підтвердили, що це був один із найбільш дієвих механізмів підтримки сільськогосподарських підприємств, що забезпечував прозорість взаємовідносин між виробником і переробником, особливо тваринницької продукції [6].

Після скасування спецрежиму із ПДВ, прямі субсидії з бюджету стали основним інструментом підтримки сільгоспвиробників в Україні (дозволена в межах СОТ), а держдопомога на рівні 1 % аграрного ВВП — єдина, фактично, допомога держави галузі, яка, до того ж, надається не в повному обсязі та із суттєвими затримками.

Відповідна норма – не менше від 1 % аграрного ВВП свого часу була впроваджена відповідно законопроекту № 5131 про удосконалення складання та виконання бюджетів. Законом передбачалася держпідтримка АПК у обсязі 1% від ВВП та фіксувалася на подальші 5 років. В Україні таку модель застосовано вперше [1].

За словами віцепрезидента Асоціації виробників молока Ганни Лавренюк: «у 2017 році, скасовуючи спецрежим ПДВ для агровиробників, уряд зобов'язався виділяти до 2021 року не менше 1 % «аграрного» ВВП на програми державної підтримки АПК – тобто близько 7 млрд грн. Жодного року загальна сума держпідтримки не досягала таких розмірів. Якщо у 2018 році Україна заробляла на виробленій молочній продукції, то у 2019 в молочному еквіваленті вже було імпортовано молочної продукції на 500 тис тонн. У 2020 році, тільки за 9 місяців імпорт склав \$218 млн. В асоціації кажуть, що кожна додаткова тонна молока-сировини, вироблена в молочній галузі, це 15 тисяч нових робочих місць у молочному скотарстві та 135 тисяч – у суміжних галузях, 10 млрд грн відрахувань із зарплат до бюджету, додаткових 160 тисяч корів та нові молочнотоварні ферми» [10].

Водночас у державному бюджеті на 2020 рік визначили обсяг бюджетної підтримки АПК на рівні 4 млрд гривень, що становить лише 43 % від встановленого обмеження і не відповідає не лише показнику 1 % ВВП, а й реальній потребі у бюджетній підтримці однієї з ключових галузей економіки України. Саме тому, з'явилася ініціатива повернення держпідтримки в межах 1 % аграрного ВВП [1].

Також, відповідно до постанови КМУ № 106 «Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств», у 2020 році удосконалено механізм державної підтримки кооперативам і визначено додаткові напрями підтримки фермерським господарствам. Зокрема, державна підтримка фермерським господарствам буде реалізуватися за такими напрямками: дотація за утримання від 5 корів молочного напрямку продуктивності; бюджетна субсидія на одиницю оброблюваних угідь (1 гектар) для новостворених фермерських господарств, яка надаватиметься їм для провадження сільськогосподарської діяльності; часткова компенсація витрат, пов'язаних з наданням дорадчих послуг; відшкодування сільськогосподарським

обслуговуючим кооперативам 70 % вартості (без ПДВ) як придбаних техніки та обладнання, так і профінансованих за рахунок банківського кредиту [7].

На сьогодні державна підтримка в Україні надається за діючими програмами на безповоротній і поворотній основі, розміри якої вказано в таблиці 1.

Табл. 1. Рівень державних видатків на підтримку аграрного сектору України, млн грн

Напрямки фінансування	2018 р.	2019 р.	2020 р.	Відхилення 2020р від 2018 р., (+,-)
Здешевлення кредитів	266,0	327,2	1050,0	784,0
Часткова компенсація вартості с.-г. техніки	955,0	881,8	1460,0	505,0
Підтримка фермерства	210,0	800,0	134,8	-75,2
Підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників	400,0	400,0	290,0	-110,0
Тваринництво та переробка	2 401,0	3 500,0	1046,0	-1355,0
Разом	4 232,0	5 909,0	3980,8	-251,2

Джерело: розраховано автором на основі даних [4, 8]

Слід відмітити значне загальне зменшення державних видатків на підтримку аграрного сектору України у 2020 році порівняно із попередніми 2018–2019 роками. Особливо зменшились видатки на тваринництво та переробку продукції вказаної галузі, що, враховуючи існуючі проблеми галузі, призведе до скорочення виробництва продукції тваринництва та зростання імпортозалежності окремих видів продукції галузі. При цьому, зазначаємо зростання видатків на здешевлення кредитів та часткову компенсацію вартості придбаної сільськогосподарської техніки, що вказує на переорієнтацію державної підтримки.

У державному бюджеті на 2021 р. Кабінет Міністрів України передбачив 4,7 млрд. грн на підтримку агропромислового комплексу, що на 700 млн. більше, ніж у 2020 р. При цьому, передбачено надання державної допомоги за програмами: здешевлення придбання сільськогосподарської техніки та обладнання; здешевлення кредитів; розвиток фермерських господарств; розвиток тваринництва; розвиток садівництва, виноградарства та хмелярства; продовження підтримки за рахунок програми 5-7-9 % (близько 60 % кредитів у межах програми); підтримка та розвиток приватних меліоративних систем, а також надання державних грантів для розвитку державних меліоративних систем [4].

Аналіз інструментів державного регулювання агровиробництва дозволяють виділити два періоди її здійснення: 2008–2016 рр. – орієнтація на

стимулювання нарощення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції; 2016 р. і по теперішній час – фінансування окремих галузей сільського господарства, головним чином експортоорієнтованих, виробництво в яких є монополізованим. Очевидно, що збереження такого підходу в наданні державної підтримки в перспективі може негативно позначитися на розвитку аграрного сектора та продовольчій безпеці країни.

Організаційно-економічний механізм державної підтримки агропромислового виробництва повинен формуватися на підставі таких принципів:

- достатність, гласність і контроль виділених бюджетних засобів і детальне планування бюджетного фінансування;
- своєчасність надання підтримки й сприяння в рішенні невідкладних проблем агропромислового комплексу;
- доступність, гнучкість і прозорість державної підтримки для різних видів господарств;
- облік регіональних особливостей при фінансуванні бюджетних програм і формуванні єдиного ринкового простору [2, 5].

Висновки. Державна фінансова підтримка аграрного сектору економіки є основним механізмом реалізації державної політики в аграрній сфері. На даний момент основними інструментами державної підтримки агровиробників визначено пільговий режим оподаткування та реалізація державних цільових програм, що охоплюють бюджетне фінансування програм і заходів, які спрямовуються на розвиток окремих галузей, часткову компенсацію процентних ставок за користування кредитами комерційних банків, часткову компенсацію вартості придбаної сільськогосподарської техніки. При цьому зобов'язання виділяти до 2021 року не менше 1 % «аграрного» ВВП на програми державної підтримки АПК не виконуються.

Враховуючи проблеми аграрного сектору, основними напрямками державної підтримки та стимулювання розвитку аграрного підприємництва повинні стати: створення ефективного механізму фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств як у контексті бюджетних дотацій, так і державних інвестицій; розробка програм забезпечення оновлення основних виробничих фондів та матеріально-технічного переозброєння сільськогосподарських підприємств запровадженням інновацій; захист вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції шляхом зваженої експортно-імпортової політики.

Література

1. Державна підтримка агросектору на 2020-2025 роки – стежте за руками законотворців. URL.: <https://agropolit.com/spetsproekty/751-derjavna-pidtrimki-agrosektoru-na-2020-2025-roki--slidkuyte-za-rukami-zakonotvortsiv>

2. Державні програми підтримки аграрного сектору: проект «Реформа у галузі сільського господарства, вдосконалення нормативно-правової бази». Київ: USAID, 2007. 44 с.

3. Закон України „Про державну підтримку сільського господарства України” від 24.06.2004 № 1877-IV// *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 49. С. 527.

4. Кабмін у держбюджеті-2021 передбачив більшу допомогу аграріям. URL:<https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3163758-urad-u-derzbudzeti2021-peredbaciv-bilsu-dopomogu-agrariam.html>

5. Музиченко А.С., Голуб Т.І. Сучасний стан державної підтримки розвитку аграрного сектору України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 6. Ч. 2. С. 112–116.

6. Навальнєв О. Оподаткування агробізнесу: останні новели. *Юридична газета*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mitnepravo/opodatкування-agrobiznesu-ostanni-noveli.html>

7. Уряд розширив напрями держпідтримки аграріїв – деталі. Agropolit.com: вебсайт: URL: <https://agropolit.com/news/16183-uryad-rozshiriv-napryamki-derjpidtrimki-agrariyiv--detali>

8. Фінансування з Державного бюджету. Стан фінансування АПК у 2017, 2018, 2019 році. URL: <https://agro.me.gov.ua/ua/napryamki/finansova-politika/finansuvannya-z-derzhavnogo-byudzhetu>

9. Чи потребують аграрії державної підтримки?! URL: http://profapk.org.ua/news/news_apk/1647.html

10. Якою буде держпідтримка АПК у 2021 році. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/akou-bude-derzpidtrimka-apk-u-2021-roci>

References

1. State support for the agricultural sector for 2020-2025 - watch the hands of lawmakers. URL.: <https://agropolit.com/spetsproekty/751-derjavna-pidtrimki-agrosektoru-na-2020-2025-roki--slidkuyte-za-rukami-zakonotvortsiv>

2. State programs to support the agricultural sector: the project "Reform in the field of agriculture, improving the regulatory framework." Kyiv: USAID, 2007. 44 p.

3. Law of Ukraine “On State Support of Agriculture of Ukraine” of June 24, 2004 № 1877-IV // *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2004. № 49. P. 527.

4. The Cabinet of Ministers in the 2021 state budget provided more assistance to farmers. URL:<https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3163758-urad-u-derzbudzeti2021-peredbaciv-bilsu-dopomogu-agrariam.html>

5. Muzichenko, A. S., Golub, T. I. (2016). The current state of state support for the development of the agricultural sector of Ukraine. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 2016, no. 6, pp. 112–116.

6. Navalnev, O. Taxation of agribusiness: recent stories. Law newspaper. URL: <https://yurgazeta.com/publications/practice/mitnepravo/opodatкування-agrobiznesu-ostanni-noveli.html>

7. The government has expanded the areas of state support for farmers - details. Agropolit.com: website: URL: <https://agropolit.com/news/16183-uryad-rozshiriv-napryamki-derjpidtrimki-agrariyiv--detali>

8. Financing from the State budget. The state of agro-industrial complex financing in 2017, 2018, 2019. URL: <https://agro.me.gov.ua/ua/napryamki/finansova-politika/finansuvannya-z-derzhavnogo-byudzhetu>

9. Do farmers need state support ?! URL: http://profapk.org.ua/news/news_apk/1647.html

10. What will be the state support of the agro-industrial complex in 2021. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/akou-bude-derzpidtrimka-apk-u-2021-roci>

Аннотация

Нестерчук Ю. А., Бленда Н. А, Чернега И. И.

Государственная поддержка деятельности предпринимательских структур аграрного сектора Украины

В статье обобщены особенности, методы и инструменты государственной поддержки деятельности предпринимательских структур аграрного сектора в Украине. Установлено, что основной формой государственной поддержки является льготный режим налогообложения и реализация государственных целевых программ, охватывающих бюджетное финансирование программ и мер, направляемых на развитие отдельных отраслей, частичную компенсацию процентных ставок за пользование кредитами коммерческих банков, частичную компенсацию стоимости приобретенной сельскохозяйственной техники.

В результате анализа государственных расходов на поддержку аграрного сектора выявлено, что реальные объемы финансирования не соответствуют законодательной норме в объеме 1% от ВВП. Следует отметить значительное общее уменьшение государственных расходов на поддержку аграрного сектора Украины в 2020 году по сравнению с предыдущими 2018–2019 годами. При этом происходит переориентация государственной поддержки: значительно уменьшаются расходы на животноводство и переработку продукции указанной отрасли, увеличиваются расходы на удешевление кредитов и частичную компенсацию стоимости приобретенной сельскохозяйственной техники.

Учитывая проблемы аграрного сектора, основными направлениями государственной поддержки и стимулирования развития аграрного предпринимательства должны стать: создание эффективного механизма финансовой поддержки сельскохозяйственных предприятий как в контексте бюджетных дотаций, так и государственных инвестиций; разработка программ обеспечения обновления основных производственных фондов и материально-технического перевооружения сельскохозяйственных предприятий внедрением инноваций; защита отечественных производителей сельскохозяйственной продукции путём взвешенной экспортно-импортной политики.

Ключевые слова: государственная поддержка, аграрный сектор, предпринимательские структуры, агропроизводители, государственные программы, инструменты.

Annotation

Nesterchuk Iu. O., Blenda N. O., Cherneha I. I.

State support of activities of entrepreneurial structures of the agricultural sector of Ukraine

In the article it is shown the results of summarizing of the features, methods, and tools of state support for business structures of the agricultural sector in Ukraine. It is established that the main form of state support is preferential tax treatment and implementation of state targeted programs, covering budget financing of programs and activities aimed at the development of certain industries, partial compensation of interest rates on commercial banks, partial compensation of purchased agricultural machinery.

As a result of the analysis of public expenditures in support of the agricultural sector of Ukraine, it was found that the actual amount of funding does not meet the legal norm in the amount of 1 % of GDP. It should be noted a significant overall reduction in public spending to support the agricultural sector of Ukraine in 2020 year compared to the previous 2018–2019 years. At the same time, there is a reorientation of state support: expenditures on livestock and processing of this industry are significantly reduced, while expenditures on cheaper loans and partial compensation for the cost of purchased agricultural machinery are increasing.

Given the problems of the agricultural sector, the main areas of the state support and stimulation of agricultural entrepreneurship should be: creating an effective mechanism for the financial support of agricultural enterprises in the context of budget grants and public investment; development of the programs to ensure the renewal of fixed assets and logistical re-equipment of agricultural enterprises through the introduction of innovations; protection of the domestic agricultural producers through a balanced export-import policy.

Key words: *state support, agricultural sector, entrepreneurial structures, agricultural producers, state programs, tools.*